

Министерство образования Республики Беларусь
Учреждение образования «Барановичский государственный университет»
Студенческое научное общество БарГУ

СОДРУЖЕСТВО НАУК. БАРАНОВИЧИ-2016

Материалы XII Международной
научно-практической конференции
молодых исследователей

(Барановичи, 19—20 мая 2016 года)

В трёх частях

Часть 1

Барановичи
БарГУ
2016

В часть 1 сборника материалов XII Международной научно-практической конференции молодых исследователей «Содружество наук. Барановичи-2016» включены материалы докладов по актуальным проблемам различных научных направлений: филологические науки (русский, белорусский языки); лингвистика (английский, немецкий языки); методика преподавания иностранного языка, правоведение.

Сборник адресован преподавателям и студентам учреждений высшего образования, магистрантам, аспирантам.

Редакционная коллегия:

А. В. Никишова (гл. ред.), А. В. Прадун, В. Н. Кременевская (отв. секретари),
О. Н. Фенчук, Т. М. Пучинская, А. А. Савко, Н. А. Егорова, М. В. Андрияшко

Рецензент

кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой германских языков факультета международных отношений Белорусского государственного университета М. Ф. Арсентьева

ЗВАРОТАК ЯК СРОДАК КАМУНІКАЦЫ Ў МОВЕ КАМЕДЫ А. МАКАЁНКА «КАШМАР»

Уводзіны. У лінгвістычнай літаратуры адзначаецца, што «зваротак — гэта слова (ці словазлучэнне), якое называе таго, да каго (ці чаго) звяртаюцца. Ён мае форму назоўнага склону і вымаўляецца з асаблівай клічнай інфармацыяй. Асноўная функцыя зваротка — заахваціць слухача, прыцягнуць увагу да паведамлення, таму часта ў якасці зваротка ўжываюцца імёны, прозвішчы, назвы асоб па роднасці і г. д. У мастацкіх творах у функцыі звароткаў могуць выступаць назвы птушак, жывёл і неадушаўлёных прадметаў. Звароткі могуць стаяць у пачатку, сярэдзіне ці ў канцы сказа» [1, с. 285].

Асноўная сфера ўжывання зваротка — дыялагічнае маўленне. Менавіта «ў дыялогу, — падкрэсліваюць Н. Д. Аруцонава і А. В. Падучава, — увасоблена маўленне як дзеянне з усім спектрам магчымых для яго камунікатыўных мэт» [2].

Звароткі шырока ўжываюцца ў мове твораў мастацкай літаратуры, дзе функцыянаванне іх разглядаецца лінгвістамі «як адлюстраванне жывой маўленчай практыкі і як выяўленчы сродак» [3].

Найбольш часта зваротак ужываецца ў мове драматычных твораў, паколькі яны будуцца на аснове дыялогаў паміж дзейнымі асобамі. Распаўсюджанасць звароткаў у мове драматычных твораў, іх варыятыўнасць і слоўнікавая незамацаванасць даюць багаты матэрыял для дэталёвага даследавання гэтай з'явы ў розных аспектах, у тым ліку і як сродку камунікацыі.

Асноўная частка. Прааналізуем выкарыстанне звароткаў як сродкаў камунікацыі ў мове камеды А. Макаёнка «Кашмар», персанажы якой адрозніваюцца і ўзростам, і становішчам у грамадстве, што, вядома, не можа не адбіцца пэўным чынам на іх маўленні ў цэлым і на выбар звароткаў у прыватнасці.

У мове п'есы зваротак выконвае розныя функцыі:

а) намінатыўную, або функцыю называння адрасата маўлення: Д а ч к а. Які ж ты малайчына! Вось гэта рамантыка! Ты, **Ваня**, Пячорын! Ты — Яўгеній Анегін! Ты ведаеш, хто ты? Ты — мілы друг! (*Упершыню ўсвядоміла ўсю прыгожосць душы брата.*) **Ваня!** Я думала, што толькі ў дзевятнаццатым стагоддзі людзі маглі... [4, с. 171]; Д а ч к а. Тата, ты — феодал, прыгоннік. **Жан**, ты пазыч грошы. Потым аддасі. Пазыч у яго [5]; Д а ч к а. І цалаваліся... (*У захапленні.*) А, **Нэла?** [6];

б) фатычную, якая адлюстроўвае працэс зносін паміж удзельнікамі дыялогу, што складаецца з устанаўлення, падтрымання і заканчэння маўленчага кантакту: С т а р а я. А, **Нэлачка**, а Бог з табой! А як жа ты з ім? Ён жа цяпер... [7]; С т а р я. О-о-о-й-і... Што ж ты нарабіў, **сыноч?** Якую ж ганьбу ты наклікаў на ўсю фамілію нашу? Роду нашаму прынёс такую славу! Ды дзед жа твой за такое тапаром бы цябе засёк. А братам тваім як? А сёстрам? А маці тваёй як цяпер у вочы людзям глядзець? А мне куды вочы... куды іх схваць? [8]; Д а ч к а. У нашага Жана! Растрата! Во! У нашага Вані. **Тата**, радуйся — у Вані растрата! (*Крычыць усяму свету: лугу, лесу, небу, птушкам, бацьку, маці.*) Ра-а-а-а-а-а-а! [9];

в) сацыяльна-рэгулятыўную, што раскрывае рангі сацыяльных і міжасобасных адносін камунікантаў: В а е н н ы м і н і с т р. **Сеньёр прэзідэнт!** Не, я гэтага не магу. Гэта не мае функцыі. Не мае, і ўсё! [10]; М і н і ф і н. **Сеньёр прэзідэнт!** Вы будзеце падпісваць загады і законы пад яго дыктоўку. Вы — не гаспадар. Ён усяму галава [11]; С т а р а я. Ой, **дачушка**, раскажы ты толкам, што рэвізія сказала? Не здагадкі твае, а яны што казалі? [4, с. 166]; С а к р а т а р. **Панове!** Ленч! Прыйшоў час ленчу! (*І прагучала гэта так жа ўрачыста, як «прыйшоў час малітвы».*) [12];

г) этыкетную, што знаходзіць сваё выражэнне ў этыкетным афармленні маўлення: С т а р я. Во — чула? Старая! Чула, пытаю?! Во! Ну, **сыноч**, а яшчэ дзе ты быў? У Парых не лётаў? Вакол Еўропы васьмёрак не рабіў? [13]; С т а р а я (*ціха, асцярожена, далікатна*). Як жа ты мучышся, **родны мой!** Як жа цябе скруціла! Куды ж ты? Пастой! Чаму ж ты кідаеш мяне? Я ж усю ноч шукала цябе. Я ж усё сяло на ногі падняла. Я ж падумала ўжо, што ты і рукі налажыў на сябе. А ты во дзе... [14]; С т а р а я. Не, **дачушка**, не было [15];

д) вакатыўную, пры якой зваротак выражае заклік або іншае пабуджэнне да адказу або дзеяння: С т а р а я. **Сыноч!** Што ты гаворыш? Апамятайся! Прыкусі язык! [16]; С т а р я. Да, ён трохі лішку... Карбюратар, відаць... (*Крычыць у неба.*) Карбюратар, карбюратар папраў! Не пачуе. Хоць бы назад азірнуўся. Таксама, відаць, пражыгацель, ліхач, абы пакарасавацца. Палавіна гаручага не згарае, а ён... Транжыр! **Пражыгацель!** [17]; Д а ч к а. **Ма-а-ма!** Та-а-та! Ра-а-а-а-а-а! (*Нібы віхор, кружыць васьмёркі вакол бацькі і маці.*) Ра-а-а-а-а-а! [18];

е) ацэначна-характарыстычную — функцыю, якая выражае адносіны адрасанта да адрасата праз адносіны да яго ўчынкаў, паводзін, складу жыцця: станоўчыя або адмоўныя, даверлівыя або пагардлівыя: С т а р а я. Ціха ты! Не крычы, **дурненькая** [19]; С т а р а я. Што ты гародзіш, **дурненькая?** [20]; С т а р я (*надсоўвае тэлефон*). **Любы ты мой**, калі ласка! [21]; С т а р а я. У бацькі? Цяпер? **Дуралей!** Цяпер бацька сам цябе завядзе ў турмы. За руку і павядзе [22];

ж) прагматычную, што заключаецца ў імкненні кіраваць паводзінамі чалавека. Зваротак, які выконвае прагматычную функцыю, прызначаны аказаць пэўнае ўздзеянне на эмоцыі, думкі, дзеянні адрасата: С т а р я

(падсоўвае тэлефон). *Любы ты мой*, калі ласка! [23]; С т а р я. Навошта яны табе? *Браток ты мой*, навошта табе? [24]; С т а р а я. Якая жы ты ў мяне яшчэ дзівачка. Проста з казкі. (*Старому.*) Ну, во, а ты гаварыў. А ты выў, скуголіў. Бачыш, якія дзеці ў цябе? (*Абняла дачку, прыгалубіла.*) *Любая мая! Сардэчная!* Парода такая! [25]; С т а р а я (*ціха, асцярожна, далікатна*). Як жа ты мучышся, *родны мой!* Як жа цябе скруціла! Куды ж ты? Пастой! Чаму ж ты кідаеш мяне? Я ж усю ноч шукала цябе. Я ж усё сяло на ногі падняла. Я ж падумала ўжо, што ты і рукі налажыў на сябе. А ты во дзе... [26].

У адной і той жа сітуацыі зваротак можа выконваць адразу некалькі функцый. Ва ўсіх маўленчых сітуацыях рэалізуюцца намінатыўная і фатычная функцыі, да якіх далучаецца яшчэ адна або больш функцый. Напрыклад, у прыведзеным вышэй выказванні Арыны Радзівонаўны, звернутым да Верачкі, звароткі *любая мая, родны мой, любы ты мой, браток ты мой* выконваюць намінатыўную, фатычную, ацэначна-характарыстычную і прагматычную функцыі.

Разнастайнасць звароткаў, творчы падыход у іх выкарыстанні назіраецца ў прадстаўніцы старэйшага пакалення — Старой, у зваротках якой адлюстроўваецца яе ўнутраны свет, яе лепшыя чалавечыя якасці. Звароткі, многія з якіх з'яўляюцца заанімамі, паказваюць на вельмі блізкія адносіны яе да сваёй дачкі, мужа дапамагаюць ёй выказаць сваю любоў да іх, падтрымліваць з імі даверлівыя адносіны: С т а р а я (*ціха, асцярожна, далікатна*). Як жа ты мучышся, *родны мой!* Як жа цябе скруціла! Куды ж ты? Пастой! Чаму ж ты кідаеш мяне? Я ж усю ноч шукала цябе. Я ж усё сяло на ногі падняла. Я ж падумала ўжо, што ты і рукі налажыў на сябе. А ты во дзе... [27]; С т а р а я. Якая жы ты ў мяне яшчэ дзівачка. Проста з казкі. (*Старому.*) Ну, во, а ты гаварыў. А ты выў, скуголіў. Бачыш, якія дзеці ў цябе? (*Абняла дачку, прыгалубіла.*) *Любая мая! Сардэчная!* Парода такая! [28]; С т а р а я (*какотліва*). *Дзядок мой!* Хадзі сюды! Пагаворым. Ну добра, добра, я сама к табе падыду. Ляжы. Ох, і хітрун ты... [29].

Заклучэнне. Зваротак у мове камедыі А. Макаёнка «Кашмар» з'яўляецца шматфункцыянальным сродкам камунікацыі, які ў кожнай маўленчай сітуацыі рэалізуе адначасова некалькі функцый, што ўтвараюць складаную сістэму ўзаемадзеяння. Выбар зваротка залежыць ад жыццёвага вопыту адрасанта, яго намераў і імкненняў, ступені развіцця яго маўленчых здольнасцей і творчай думкі, а таксама паводзін суразмоўніка. Зваротак ярка характарызуе таго або іншага персанажа п'есы.

Спіс цытуемых крыніц

1. Беларуская мова. Ч. 2 : Падручнік для навучэнцаў педагагічных вучылішчаў БССР / Я. М. Адамовіч [і інш.] ; пад агул. рэд. Я. М. Адамовіча. Мінск : Выш. шк. 1986. 356 с.
2. Арутюнова Н. Д., Падучева Е. В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубеж. лингвистике. М. : Прогресс, 1985. Вып. 6 : Лингвист. прагматика. С. 10.
3. Щербинина И. В. Коммуникативная сущность обращений как средства общения в языкознании [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. URL: <http://www.neuch.ru/referat/83748.html> (дата обращения: 10.11.2015).
4. Макаёнка А. Я. Зацоканы апостал : п'есы. Мінск : Маст. літ., 2006. 270 с.
5. Там жа. С. 172.
6. Там жа. С. 174.
7. Там жа. С. 172.
8. Там жа. С. 160.
9. Там жа. С. 164.
10. Там жа. С. 185.
11. Там жа. С. 191.
12. Там жа. С. 201.
13. Там жа. С. 172.
14. Там жа. С. 161.
15. Там жа. С. 172.
16. Там жа. С. 170.
17. Там жа. С. 163.
18. Там жа. С. 164.
19. Там жа.
20. Там жа.
21. Там жа. С. 198.
22. Там жа. С. 172.
23. Там жа. С. 198.
24. Там жа. С. 209.
25. Там жа. С. 165.
26. Там жа. С. 161.
27. Там жа.
28. Там жа. С. 165.
29. Там жа. С. 167.